

GHENDTSCHE TOESTANDEN

ENGELSE NONNEN IN EEN MAGNIFICQ CLOOSTER ENDE KERKXKEN AAN DE SINT-PIETERSNIEUWSTRAAT

Na de ontbinding vanaf 1534 van de kloosterorden in Engeland onder Hendrik VIII en Elisabeth I, vluchtten een aantal communauteiten naar het vasteland. In ons land was Brussel de eerste vestigingsplaats (1598) van de Engelse benedictinessen. Dit werd in Gent in 1624 gevolgd door een eveneens Engelse stichting, genoemd 'Abdij van de Onbevleete Ontvangenis van de Moeder Gods'. Aldus kreeg Gent, naast de 'autochtone' benedictinessenabdij in het Rijke Gasthuis aan de Hoogstraat, er een 'vreemd' vrouwenklooster van dezelfde orde bij. Hierbij moet wel vermeld worden dat alle benedictinessenabdijen zelfstandig waren.

Ondanks het voorhanden zijn van een uitstekende beschrijving door Johan Decavele, weliswaar in een erg gespecialiseerde en weinig verspreide publicatiereeks, bleef over dit ooit indrukwekkende klooster, op enkele anekdotes na, zo goed als niets gekend. In de lokale geschiedschrijving kwam het nauwelijks aan bod¹. Ook het indrukwekkende kloostergebouw bleef onbekend, ondanks het voorhanden zijn van goede en betrouwbare afbeeldingen².

Stichting en eerste jaren

De Gentse stichting was het gevolg van een ernstig conflict over het al of niet aanvaarden van jezuïeten als biechtvaders en geestelijke leiders in het Brusselse klooster³. Vier leden van de Brusselse communauteit trokken er uit onder leiding van Lucy Elizabeth Knatchbull (geboren in 1589, op Saltwood Castle, Kent). Deze stichteres en eerste abdis, vond steun bij haar broer, de jezuïet John Norton (alias Knatchbull). Zijn kennis van het Spaans en uitgebreid netwerk van invloedrijke personen in Vlaanderen waren hierbij van groot nut. Na overleg met vrienden in Engeland, nam hij contact op met de aartsbisschop van Mechelen. Deze regelde de nodige vergunningen uitgaande van de Spaanse koning, de bisschop van Gent en de Sint-Pietersabdij.

De religieuzen vertrokken, volgens de kloosterannalen, uit Brussel nagenoeg zonder enige bagage, buiten wat persoonlijke kledij en beddengoed. In een gehuurde woning in de Savaanstraat, waar ze op een zaterdag aankwamen, werd

een kleine kapel ingericht waarin de volgende dag reeds een eerste mis opgedragen werd. Op 21 maart 1624 werd de plechtige inwijding door Antonius Triest, bisschop van Gent voltrokken. In april kwamen een paar postulanten (aspirant - kloosterzusters) uit Engeland hun intrek te nemen in het nog erg kleine kloostertje. Ook de eerste kapelaan, William Vincent, stak in die tijd uit Engeland naar Gent over. Bisschop Triest duidde George Chamberlayne, van Engelse herkomst en deken van de kathedraal, aan als visitator (opzichter) en geestelijk directeur.

De Engelse jezuïeten, gevestigd aan de Steendam (nu Sint-Jorisschool), ondersteunden de zustergemeenschap krachtig. Zij leverden de latere geestelijke directeurs en de biechtvaders. Met behulp van leden van deze orde, slaagde Lady Knatchbull er in voldoende nieuwe kandidaat - zusters aan te trekken uit Engeland. Daarbij waren de familiale netwerken erg belangrijk. Zo traden er niet minder dan vier nichtjes van de abdis in het Gentse klooster. Twee latere abdisen droegen eveneens de naam Knatchbull.

Van moeizaam overleven naar sterke uitbreiding

De tweede abdis Eugenie Poulton (abdis 1629 - 1641) verwierf verschillende huizen met achtergelegen diepe tuinen, samen 80 are, op de helling van de Blandijnberg, rechtover de huidige Josef Platteaustraat, aan de hoek met de verdwenen 's Wilders Stege, later Engelse Nonnensteeg genoemd⁴. Het klooster met kostschool werd daar vanaf 1628 gebouwd onder toezicht van Loys van Hoobrouck, Gentse schepen. Deze gefortuneerde handelaar, lange tijd actief in Engeland, stond de gemeenschap daarvoor een zware lening toe. De volgende abdis Mary Roper (1642 - 1650) behoorde eveneens tot de stichtende adellijke families. Ze werd gekozen ondanks zware oppositie van de Gentse bisschop Triest, weeral omwille van de positie van de jezuïeten als geestelijke raadgevers. Het was een moeilijke tijd voor de 'Engelse nonnen', zoals ze toen in Gent bekend stonden. Mede door het wegvallen van directe steun uit Engeland, liepen de schulden hoog op. Al in 1646 volstonden de gewone en buitengewone inkomsten niet meer om verder normaal af te betalen. Na de Engelse burgeroorlog onder Oliver Cromwell (Karel I ter dood veroordeeld in 1649), brachten de eigendommen van het klooster op het eiland niets meer op en waren talrijke bezittingen van katholieke ondersteuners geconfisqueerd. Noodgedwongen werd het zilverwerk verkocht en legden de kloosterzusters, conversen (zogenaamde lekenzusters), novicen en de pensionaires zich toe op het maken van zijden bloemen voor de verkoop. Niemand werd nog toegelaten ('geprofest'), tenzij na betaling van een zware 'bruidschat' (4000 gulden). Ondanks het uitdrukkelijk verbod gestipuleerd bij de stichting, liet de bis-

schop toe dat de Dominicaanse bedelorde voor de zusters geld ophaalde. De vierde abdis Mary Knatchbull voerde niet minder dan 46 jaar het bewind (1650 – 1696). In de Engelse politieke strijd van die tijd zette ze sterk in op de partij van de Stuarts en ze onderhield nauwe betrekkingen met hofkringen. In 1650 leefde de hoop van de Gentse zustersgemeenschap even op toen de toekomstige koning Karel II Stuart het Gentse klooster bezocht. Toen deze ruim tien jaar later tot koning gekroond werd, werd dat terdege gevierd aan de Sint-Pietersnieuwstraat, temeer daar het klooster bij die gelegenheid 400 goudstukken ontving van de kroon. De Engelse Restauratie, zoals deze episode genoemd werd, bracht aldus enig financieel respijt, al bleef de situatie doorlopend erg moeilijk. In die periode geraakte het klooster sterk bevolkt en telde de gemeenschap een tachtigtal zielen, waaronder niet minder dan 42 koorzusters, een aanzienlijk aantal dat de nodige kosten meebracht. Met Engelse hulp werden vanuit Gent eerst twee nieuwe kloosters gesticht, een in Duinkerke en een in Saint-Omer. Later zouden Boulogne en Ieper volgen. Dat gebeurde met actieve steun van Gentenaars. Zo schonk de stad 100 pond Vlaams aan de 12 religieuzen die in 1651-1652 naar Boulogne trokken⁵.

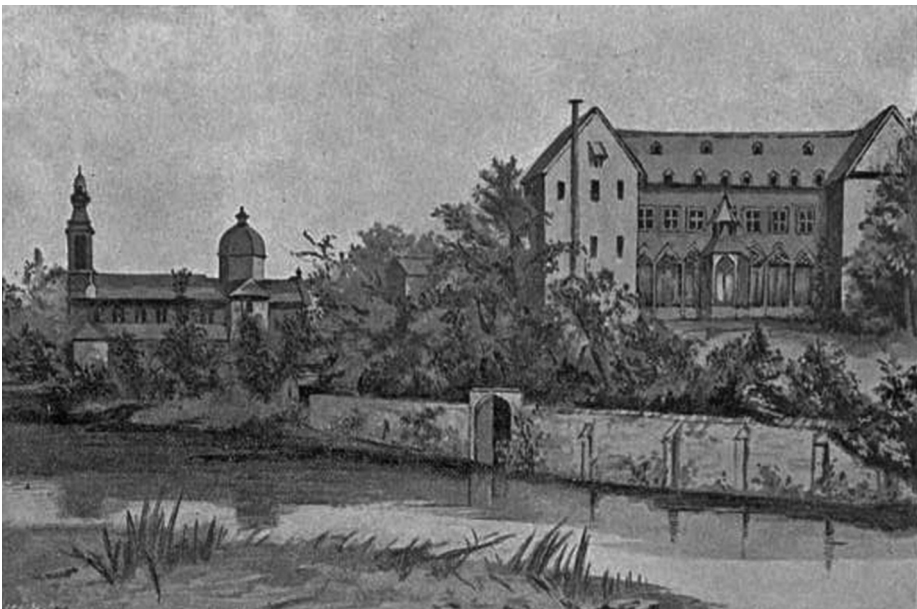
Dank zij enkele meevallers slaagden de zusters er na een kwart eeuw (in 1661) in de schuld aan van Hoobrouck af te betalen. Wanneer het imposante bij dit artikel afgebeelde kloostergebouw opgetrokken werd, kon niet achterhaald worden, maar vermoedelijk gebeurde dat halverwege de 17de eeuw, toen de communauteit onder leiding van Mary Knatchbull sterk stond en zeer actief was. Het oudere klooster was nog zeer bescheiden. Op de bekende Hondiuskaart van Gent door Sanderus gepubliceerd in 1641 verschilt het in bouwvolume amper van de omringende huizen⁶. Maar daar kwam verandering in. Justo Billet, stads(bouw)politiemeester, schreef in 1662 dat de nonnen een *magnificq clooster ende kerkxken* lieten optrekken⁷. Samen met het stadsgesicht van Hondius geeft die notitie een nadere aanduiding voor het bouwjaar: ergens tussen 1641 en 1662, meest waarschijnlijk tussen 1650 en 1662.

Rustige achttiende eeuw ... en dan het einde

In de volgende eeuw kende het klooster een veel minder bewogen bestaan. Er verbleven doorlopend ongeveer 20 koorzusters. Ze waren, op zeldzame uitzonderingen na, van over het Kanaal afkomstig. De abdijschool daarentegen was toegankelijk voor goeude meisjes uit onze streken. De instelling kreeg een goede naam. De ongeveer 35 pensionaires kregen er onderricht in het Nederlands, Frans en Engels en onvermijdelijk ook in godsdienst, naaien en borduren. Toen keizer Jozef II aan het einde van de 18de eeuw de religieuze orden ophief, bleven de Engelse nonnen op Sint-Pieters buiten schot omwille

Afb. 1. Gezicht vanuit stadscentrum op het klooster (herkomst: 'Annals ...' vermeld in ref. 2). Een vergelijking met de 19de-eeuwse kadasterkaarten leert ons dat het koor van de kapel op de figuur vermoedelijk foutief gesitueerd werd. Dat lag niet in het midden van de lange vleugel, maar in de oksel met de korte vleugel bij de straat (met oriëntatie naar het oosten, zoals het hoort volgens de kerkelijke traditie).

Afb. 2. Gezicht vanuit Sint-Pieters op het klooster.

van hun opvoedende rol⁸.

In 1793 waren er nog 26 religieuzen, 9 conversen en 35 pensionaires. In het vooruitzicht van een naderende inlijving van de Zuidelijke Nederlanden bij het revolutionaire Frankrijk, keerden de Gentse benedictinessen en de zusters van de andere vanuit Gent gestichte kloosters naar Engeland terug. Daar heerste inmiddels godsdienstvrijheid. Enkel de Ieperse religieuzen bleven ter plaatse tot aan de vernietiging van hun klooster in W.O. I. In Preston (Lancashire), waar de Gentse zusters in de Franse Tijd terecht kwamen, stichtten ze een nieuwe succesvolle school. In 1853 tenslotte, werd Oulton Abbey in Oulton, Staffordshire, ingericht. Daar huist nog steeds een benedictinessengemeenschap. In hun geschiedschrijving beschouwen ze zichzelf als een stichting vanuit Gent.

Verdere geschiedenis van de plek⁹

Enkele gegevens uit de stedelijke belastingarchieven geven ons enig idee van de waarde van de eigendom in de 18de eeuw. De huurwaarde van het klooster werd geschat op 200 pond groot Vlaams, een aanzienlijk bedrag, een van de grootste in Gent. Het naastgelegen huis van de biechtvader - geestelijke directeur was vrij bescheiden (huurwaarde 10 pond).

Het klooster, dat het Franse onweer zag afkomen, verkocht in 1794 de eigendom aan de Sint-Pietersnieuwstraat voor het grootste gedeelte aan Joseph Fryson, fabrikant en handelaar in loodwit, wonende aan de Vlasmarkt. Fryson verdeelde het complex in 13 woningen, waarin wellicht nog meer wooneenheden en ruimte voor zijn onderneming een plaats vonden. Verplancke en zijn associé Poelman, opvolgers van Fryson, deden poorten aanbrengen, onder andere in de kapelgevel aan de straatzijde. Dit zal allicht gebeurd zijn in functie van hun industriële en commerciële activiteiten.

Onvermijdelijk in Gent was tenslotte de omvorming van het complex, of althans het grootste deel ervan tot spinnerij. Dat gebeurde door de ondernemers Vervaecke, later Poelman & Vervaecke. De spinactiviteit werd voortgezet door een volgende eigenaar Feyerick. Deze verbouwde aan de Sint-Pietersnieuwstraat zijde het bestaande complex tot woningen in de typische strikt uniforme en sobere stijl van die tijd. De fabriek bleef bekend onder de naam Feyerick en ze functioneerde vermoedelijk doorlopend als vlasspinnerij. De onderneming telde in 1885 ongeveer 350 werknemers, die gemiddeld 72 uur per week aan de slag waren. Het was in deze specialiteit, die in Gent de enorm grote fabrieken La Lys, la Gantoise, Saint-Sauveur en La Liève telde, een van de kleinere spelers. De schepen met groot en gezwingeld vlas konden rechtstreeks in de fabriek gelost worden van op de achter aanpalende

Afb. 3.
Detail uit de achtergrond van een gezicht op Gent (ca. 1840; Stadsarchief Gent, Atlas Goetghebuer) vanuit het zuiden (de Muinkmeersen). Het kloostergebouw (rechts) is omgevormd tot fabrieksgebouw met rokende schouw, maar is verder nog gelijk aan wat het oudere gezicht op afb. 2 te zien geeft.

Afb. 4. In de achtergrond (boven links) van dit prachtig industrieel-archeologisch tafereel is het oude klooster, omgevormd tot Feyerick vlasspinnerij, nog duidelijk te zien (prentkaart T. De Graeve). Verz. A. Verbeke

Muinkschelde. De spinnerij was uitgegroeid tot een groot complex dat in de dertiger jaren van de vorige eeuw, toen de universiteit het verwierf, anderhalve hectare besloeg¹⁰.

De fabriek, die wellicht nog veel elementen van het 17de-eeuwse kloostergebouw bevatte, moest in 1934-1938 plaats ruimen voor de universitaire Technische Laboratoria, samen met een stookcentrale, gebouwd naar ontwerp van Jean - Norbert Cloquet. Gustave Magnel had hierbij een adviserende taak. Sinds 2009 wordt een gedeelte van het open voorterrein ingenomen door het nieuwe UFO (Universiteitsforum) gebouw, met het grootste auditorium van deze instelling, een concept van de architecten Stéphane Beel en Xavier De Geyster.

De schat van de Engelse Nonnen: nog steeds zoek

Met dat alles was de Engelse Nonnensteeg al een hele tijd overbodig geworden. In 1909 telde ze nog slechts één huis en uit dat jaar dateert het voorstel ze op te heffen¹¹. Wellicht vooral, of zelfs enkel en alleen door het voortbestaan van die straatnaam, bleef de herinnering aan de Engelse benedictinessen onder het volk leven. Volgens een legende in 1947 door de folklorist, dichter en Gentse schepen Joseph Vermeulen gepubliceerd, geloofde men dat er op het vroegere kloosterterrein een schat verborgen zat, een kistje met goud. Telkens er graafwerken aan de fabriek Feyerick uitgevoerd werden, kwam dit verhaaltje terug te berde en werd gezocht naar de schat. Maar, zo voegt Vermeulen er aan toe, er werd niets gevonden¹².

L. Devriese, A. Brysse

Met dank aan Bert Vervaeet (DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg)
en aan Peter Steurbaut (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

NOTEN

¹ Slechts enkele lijnen over de Engelse nonnen in Diericx, Ch.L., *Mémoires sur la Ville de Gand*, deel 2, Gent, 1815, p. 350-351 en in Heins, M., *Gand, sa vie et ses constitutions*, deel 3, Gent, 1921-1923, p. 46. De tekst van dit artikel is grotendeels gebaseerd op de Decavele, J., Abbaye des Dames Anglaises à Gand. In: *Monasticon belge*, Deel VII, vol. 2, *Province de la Flandre Orientale*, Centre national de recherches d'histoire religieuse, Luik, 1977, p. 200-214 (raadpleegbaar in DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg). Hierin uitvoerig over de bronnen. Bieke Verhoelst schetst een indringend beeld van het leven in deze 'Engelse' vrouwenkloosters in haar scriptie (Leuven, 2002-2003): *Twee Engelse benedictinessen ver van huis. De brieven van Mary Percy (1569-1642) en de biografie van Gertrude More (1606-1633)*. Raadpleegbaar via het internet.

² De twee figuren van de kloostergebouwen, bewaard in Oulton Abbey, maker en jaartal onbekend, zijn afkomstig uit *Annals of the English benedictines, now at St Mary's Abbey*, Oulton in Staffordshire (Oulton, 1894, zonder aanduiding van auteur). Raadpleegbaar via het inter-

- net. Kopieën daarvan bleven bewaard in het Gentse stadsarchief (nota's Van Werveke nr. 479). Het drievleugelige grondplan met een lange zijde loodrecht op de straat en twee korte vleugels aan de uiteinden (zoals herkenbaar op afbeelding 1) is ook te zien op 19de-eeuwse kadasterplannen toen er een fabriek in werkte.
- ³ In de licht hagiografische 'Annals ...' wordt de Gentse stichting uitgelegd door overbevolking in het Brusselse klooster, wat tegengesproken wordt door Decavele en Verhoelst.
- ⁴ Volgens Maurits Gysseling was de naam van de steeg, destijds bij het studentenrestaurant De Brug, afgeleid van de familienaam De Wilde (Gysseling, M. *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954, p. 86). Over de talrijke steegjes in die omgeving: Devriese, L., De Sint-Pietersnieuwstraat en haar verdwenen steegjes. In: *Gandavum*, Gent, 2007, jg. 12 nr. 4, p. 29-33.
- ⁵ Uittreksel uit de stadsrekeningen van dat jaar in de Nota's Van Werveke nr. 479 in SAG
- ⁶ Op de bekende Hondiuskaart van Gent, gepubliceerd door Sanderus in 1641 staat het Engelse nonnenklooster onder nr. 31 zelfs verkeerd aangegeven: bijna rechtover de Bagattenstraat (nu Ugent rectoraat). Dat was ongeveer de latere locatie van 'Crombeen', die zich pas in 1705 daar vestigde. Op de juiste plaats, tegenover de Caleyne staan bij Hondius twee aparte vrij grote, maar toch gewone huizen.
- ⁷ Justo Billet *Politije boeck 3*, 1662, handschrift raadpleegbaar op microfilm in het Stadsarchief Gent (SAG).
- ⁸ Bouckenoghe, H., Meisjesopvoeding en sekseongelijkheid. Het Gentse meisjesonderwijs tijdens het ancien régime. *Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, deel 23, Gent, 1998, p. 200-204.
- ⁹ De exacte localisatie en de hier beschreven verdere bouwgeschiedenis van de site berust op eigen onderzoek. Bronnen: SAG reeks 153/1 (huisgelden) nr. 202bis, boek L nr. 31 (klooster) en nr. 32 (confessor), refererend naar de 'Oude boeken van het huisgeld' P (153/2, nrs. 109-112, f. 9v -10). De huurwaarde staat als 200 pond aangeduid, maar er werden geen betalingen opgetekend! In 1794 wordt Fryson als eigenaar genoteerd (waarde 150 pond) 'van het gewesene Engels Clooster gebruyckt by verscheyde persooenen'. Het voorlopige Franse kadaster (zgn. Atlas Napoléon, Ugent HS 3066) toont een plattegrond van het bouwblok met bebouwing (in het îlot 1824) en tuin (îlot 1823) van de Section du Sud (later Sectie E) met perceelnummers 7 tot en met 19, allen eigendom van de weduwe Fryson. In het 'Hollands' kadaster (SAG, reeks DD) staan Poelman-Hamelinck (Brabantdam) als eigenaars vermeld van de Sint-Pietersnieuwstraat, huisnrs. 35 (3 percelen waarop twee huizen en een spinnerij op het kadasternummer 391) tot 49. Bouwaanvragen in de SAG reeks G12: nr. 887 (1801, Verplancke, poort), 5483 (1824, Vervaecke, veranderingen aan de gevels), 5490 (1829, Vervaecke en Poelman, poort), 5509 en 5512 (1839 en 1840, Feyerick, herbouwen van huizen).
- ¹⁰ De Meyer, R., De Technische Laboratoria of het 'Technicum'. In: Poulain, N., Zabeau-Van der Verren, L. (red.), *De universiteit bouwt 1918-1940*, Gent, 1991; Poulain, N., Technische Laboratoria (Technicum) van de Universiteit Gent. In: *Open Monumentendag 1997*, p. 117-119. Gegevens uit de industrietelling van 1885 in de SAG reeks K nr. 9/1. Een mooi beeld van de drukke activiteit met laden en lossen van schepen aan de loskaai van de fabriek bij de Schelde, met nog een glimp van het oude klooster op de achtergrond, in: Verbeke, A., *Het Gent van toen*, Brugge, s.d., p. 116.
- ¹¹ Opheffing bij besluit van de gemeenteraad van 11 maart 1909 en K.B. 7 juli 1909; SAG, reeks G21.
- ¹² Vermeulen, J., De schat van d'Engelsche Nonnen. In: *Oostvlaamsche Zanten*, 1947, jg. 22 nr. 4, p. 105.